

Innehåll

Om natten talar Fidel	9
Nej, historien började inte med mig!	14
I min by ägdes allt utom postkontoret och byskolan av min familj	18
Diktatoriskt mellanspel	23
Student eller gangster?	27
Moncada	33
Möte i Mexiko	41
Granma och Sierra Maestra	47
Dags att inleda revolutionen	56
Den verkliga revolutionen	64
Den stora björnkramen	69
Fidel och kulturen	74
Grisbukten	77
Kommunisternas nederlag	84
Kubakrisen	87
Slutspel i Bolivia	91
Fidel ensam	98
Export av revolutionen	104

De goda åren	109
Den speciella perioden	113
Patriarkens höst	121
Fidel bortom strålkastarna	126
Slutord	131
<i>Kronologi</i>	136
<i>Litteratur</i>	140
<i>Personregister</i>	142

Om natten talar Fidel

Föreställningen slutade halv tolv. När jag kom ut på Pradon, Havannas centrala promenadstråk, stod folk fortfarande och lyssnade till högtalare upphängda i träd och lyktstolpar. Vid det laget hade Fidel Castro talat i två och en halv timme och han skulle hålla på ännu ett tag. Jag hade vanvördigt gått på bio någonstans i mitten av hans tal.

Längs Pradon satt milismän och miliskvinnor med gevär över knäna framför nyligen nationaliserade företag. Några hade egna små radioapparater. Havsbrisen hade börjat blåsa ganska starkt. En av de beväpnade kvinnorna hade tagit på sig en skär kofta ovanpå sin olivgröna milisuniform.

Ännu efter flera timmar var Fidel lågmäld. När han inledde sitt långa tal hade han låtit nästan tvekande. Han föreföll leta efter de absolut rätta orden. Nu flöt hans tal jämnare. Men fortfarande kunde han låta försiktig och trevande. Han tycktes arbeta sig upp ur ett akustiskt bottenläge.

Det var ingen galning som talade, ingen Hitler som arbetade upp sig till epileptiska hatparoxysmer. Det var en man som höll på att förklara saker på ett ytterst pedagogiskt vis. Temat var självkritik.

Han lät faktiskt som min statsminister hemma i Sverige: Tage Erlander.

Jag anlände till Kuba första gången i mars 1962. Tre år hade förflutit efter revolutionens seger. På nyårsaftonen den 31 december 1958 hade Kubas diktator Fulgencio Batista lämnat landet tillsammans med familj och vänner och en stor del av kubanska statskassan.

Från mitt universitet i amerikanska delstaten Oregon hade jag följt det accelererande ordkriget mellan Kuba och USA. Jag bestämde mig för att tillbringa ett halvår i Mexiko för att lära mig spanska så att jag när jag väl kom till Kuba inte skulle bli tagen för *norteamericano*. (I Latinamerika ställer man sig frågande inför beteckningen ”amerikan” enbart för USA-medborgare – är då inte alla på dubbelkontinenten att betrakta som amerikaner?) Det visade sig att jag oroat mig i onödan. När jag anlände till Havanna trodde kubanerna – särskilt de allra yngsta – att jag var ryss.

*Yo no quiero whisky,
yo no quiero gin.
Yo me voy pa' Rusia
con Yuri Gagarin!*

Jag vill inte ha whisky,
jag vill inte ha gin
Jag åker till Ryssland
med Jurij Gagarin!

Så lät en ramsa som blivit populär när samarbetet mellan Kuba och Sovjetunionen växte. Jag vet inte om de unga kubaner som flockades kring mig, många i uniform, verkligen trodde att jag var den sovjetiske kosmonauten men de tjoade entusiastiskt och ville ha min autograf, i brist på papper gärna i handflatan.

Ändå, upptäckte jag, var det knappast riskabelt att presentera sig som besökare från USA. På Kuba fanns många sådana. Somliga hade varit aktiva i den så kallade Fair Play

for Cuba-kommittén som ville motverka det allt hätskare klimatet i USA mot den kubanska revolutionen. Åtskilliga *norteamericanos* hade valt att gå i exil på Kuba för att göra sig nyttiga på olika vis.

Själv kom jag till Kuba som journalist och betraktare. Var jag inte för passiv? frågade den unga kubanska jag mötte på en kongress som hölls av Kubas unga rebeller, den revolutionära 26 julirörelsens junioravdelning. Just på denna kongress beslöt de döpa om sig. *Jovenes rebeldes* skulle bli *Jovenes comunistas*. Det tyckte jag var tråkigt. Unga rebeller var väl ett bra namn?

Inte ens Östtysklands ungtkommunisterna hade frångått sitt politiskt mer neutrala namn *Freie Deutsche Jugend*. Några av FDJ:s representanter satt förskrämda i de unga kubanska rebellernas stormande hav till kongress, där folk hoppade upp och ned i bänkarna och grep varje chans att bryta ut i sång. Till exempel:

*Fidel, Fidel –
que tiene Fidel?
Que los americanos
no pueden con él?*

Fidel, Fidel –
vad är det med Fidel
som gör att jänkarna
inte kan med honom?

Den unga kubanskan – hon hette Meca Emérita Cruz Gil och var 17 år, klädd i uniform med revolver i bältet – fann mig otillräckligt politiskt medveten. Hon blev arg när jag uttryckte synpunkter på namnbytet. Var det inte otaktiskt, frågade jag, att döpa om sig till kommunister?

”I USA kommer man inte att gilla det”, sade jag.

”Vad bryr vi oss om USA?” protesterade Meca. ”Det här är vår revolution och inte deras. När de gör sin egen revolution i USA ska vi inte lägga oss i vad de kallar sig.”

”Tror du verkligen det blir revolution i USA?” frågade jag.

”*Compañero!*” utbrast Meca. ”Det är klart det blir revolution! Kapitalismen kommer att falla sönder av sina egna inneboende motsättningar.”

Sedan de unga rebellerna döpt om sig avslutades kongressen under tumultartade former. Delegaterna lastades in i bussar i riktning mot Havannas stadion där Fidel Castro skulle hålla avslutningstalet. Vi höll på att aldrig komma i väg. I ett par grå lastbilar som återvänt efter en manöver satt milismän och spelade rumba. Hela kongressen förvandlades till ett ormande tåg av dansande människor innan de försvann in i bussarna.

På stadion talade Fidel mellan elva och ett på natten. En kör hade sjungit ”Siboney” och ”Nätter i Moskva”, fyrverkeri hade bränts av. En talkör hälsade Fidel genom att oupphörligen skandera *Fí-del, Fí-del, Fí-del*, med tonvikt på första stavelsen. Med en armrörelse tystade han mängden och började tala.

”Vi gamla”, inledde han och pekade på sig själv (han var vid det laget 36 år gammal). Stadion ekade av skratt. ”Vi gamla startade den här revolutionen. Men för vem gör vi den?”

Han gjorde en konstpaus.

”*Hacemos la revolución para nosotros?*” frågade Fidel. Är det för oss själva vi gör revolution? Och så ännu en paus.

”Nej, det är inte för oss själva vi gör revolution. *Hacemos la revolución para ustedes.*” Det är för *er* vi gör revolutionen.

Orden svävade där ett slag. Och så tog han om det:

”*Hacemos la revolución para ustedes.*”

Det blev ett jubel utan like. Meca hoppade livsfarligt upp och ned på stolen bredvid mig. Ovationerna höll på

ett par minuter innan Fidel återtog ordet och började förmana ungdomarna. Han betonade de just omdöpta unga rebellernas plikter och skyldigheter, han talade om revolutionen, om Latinamerika och kontinentens korrumperade politiska ledare.

Under de närmaste dagarna ville jag gärna återse Meca. Men när jag frågade efter henne på de unga rebellernas, nu ungtkommunisternas, högkvarter vid Pradon var hon ständigt ute och arbetade. Hon ägnade sig, fick jag veta, åt att ge baskommittéerna nödvändiga politiska instruktioner. När hon sent en kväll verkligen infann sig var hon trött och utsjasad.

”Du tar kål på dig”, sade jag. ”Så här mycket kan revolutionen inte kräva av dig. Du kommer att kollapsa redan i 20-årsåldern.”

”Aldrig!” sade Meca häftigt. ”Det är bara du som blir trött av att jag jobbar. Du är inte engagerad i det som sker, *compañero!* Du går bara omkring och tittar och gör dina eviga anteckningar. Här löser vi problem. Kamrat, du måste övervinna dig själv! Det finns många borgerliga idéer hos dig. Men med tiden kommer du också att bli revolutionär!”

Nej, historien började inte med mig!

Vid 2000-talets början erkände Fidel Castro blygsamt att Kubas revolutionshistoria inte började med honom.

Han tog emot sent om natten – det var hans vana – på sitt kontor: ett vidsträckt rum, högt i tak, med fönster som vette ut mot en av Havannas stora avenyer. I bakgrunden avtecknade sig ett väldigt bibliotek och ett stort bord, fyllt med böcker och dokument. Allt, noterade besökaren, var mycket välordnat.

Överallt fanns små statyer och byster. En föreställde Kubas nationelle ”apostel” José Martí, en annan hela Latinamerikas frihetshjälte, venezolanen Simón Bolívar, och en visade USA:s president Abraham Lincoln. I ett hörn urskilde besökaren också en skulptur av Don Quijote ridande på sin magra Rosinante.

Vid tidpunkten för det nattliga besöket hade Fidel Castro suttit vid makten på Kuba i mer än 40 år. Självt närmade han sig de 70. Ett halvsekel hade gått sedan han inlett revolutionen genom att den 26 juli 1953 angripa Moncada-kasernerna i Santiago på östra Kuba. Men, påpekade Fidel för sin besökare, journalisten Ignacio Ramonet, chefredaktör för den franska tidskriften *Le Monde diplomatique*, allt hade inte börjat med honom själv.

Startdatum för kubanska revolutionen, sade Fidel Castro, var den 10 oktober 1868. Den dagen hade den kubanske godsägaren Carlos Manuel de Céspedes fått veta att de spanska kolonialmyndigheterna tänkte arresteras honom eftersom man kände till att han var en av dem som konspirerade för Kubas frigörelse från Spanien. På sin sockerplantage höjde Céspedes upprorsfanan och frigav samtidigt sina slavar. Därmed började Kubas första frihetskrig, ett halvsekel efter att frigörelsen inletts i övriga Latinamerika. Att det dröjt berodde på Kubas unika ställning som socker- och slaveekonomi.

Slaveriet var ett stort problem, påpekade Fidel Castro. Många kubaner av spansk härkomst hade efter slavrevolten på Haiti år 1791 blivit så rädda för sina egna afrikanska slavar att de ville ansluta Kuba till USA. Deras trängtan avtog efter amerikanska inbördeskriget som slutade med den slavägande Söderns nederlag och slaveriets avskaffande i hela USA. På Kuba avskaffades det inte förrän 1886.

Det uppror Carlos Manuel de Céspedes gav signalen till och som enligt Fidel Castro är kubanska revolutionens verkliga inledning fortsatte under tio år och slutade i nederlag. Det skulle dröja till 1895 innan det avgörande kriget mot den spanska kolonialmakten inleddes – och då med José Martí som centralfigur.

”Ni är en stor beundrare av José Martí, inte sant?” insköt den spanske intervjuaren. Fidel instämde energiskt.

”Vilken talang! Vilken kapacitet! Vid 25 års ålder började Martí dra ihop veteraner från det vi kallar tioårskriget, det första frihetskriget. Inget är svårare än att samla gamla militärer, särskilt inte om den som försöker är en intellektuell som inte varit med.”

När tioårskriget inleddes var Martí bara 15 år gammal,

påminde Fidel Castro sin intervjuare. Men snart kastades unge Martí i fängelse eftersom han ivrade för självständighet från Spanien. Han dömdes till straffarbete i ett stenbrott utanför Havanna. Senare frigavs han och skickades till Spanien på villkor att han inte återvände till Kuba. Slutligen flyttade han till New York, inledde en lysande litterär karriär och blev ledande bland kubanska exilpolitiker.

Martí's främsta merit enligt Fidel Castro var just att han lyckades samla de berömda fältherrarna från föregående krig, främst bland dem Máximo Gómez och Antonio Maceo. Den senare kallades ofta "Bronsljonet" (han var mulatt). De flesta befann sig i landsflykt i Kubas grannländer och måste inleda äventyrliga expeditioner till sjöss för att återkomma till sin ö och inleda kampen mot Spanien vilket skedde år 1895.

Olyckligtvis stupade Martí tidigt. Den 15 maj 1895 sköts han ihjäl av spanska soldater. Máximo Gómez hade sagt åt honom att inte ge sig ut i strid. "Det är så militärer gör", konstaterade Fidel. "De säger till de civila: stanna här, ni begriper ingenting."

Martí, klädd i sin mycket civila svarta kostym, tycks inte ha uppfattat – eller velat uppfatta – Gómez varning. Han ropade till en rebelsoldat som Gómez avdelat till hans beskydd: "Unge man, till anfall!" och red i väg mot spanjorerna på sin vita häst, en utmärkt måltavla. Ville han visa sina mer krigsvana kamrater att även han, tidningsmannen, bokmalen, den civile politikern, kunde slåss? Han är begravd på Santa Efigenias kyrkogård i Santiago de Cuba, i dag en vallfärdsplats.

Det sista Martí författade var ett brev till sin mexikanske vän Manuel Mercado. Till det brevet hänvisade Fidel Castro entusiastiskt.

”Det är min plikt”, skrev Martí till Mercado, ”att genom Kubas självständighet hindra USA från att sprida sig över Västindien och med ännu större tyngd besätta andra områden i vårt Amerika. Jag känner Monstret, för jag har levt i dess inälvor – men mitt enda vapen mot denne Goliat är Davids slangbåge.”

”Det första jag läste som mycket ung”, sade Fidel Castro, ”handlade om våra frihetskrig och då läste jag också Martí’s texter. Han var ju den förste som skrev om den växande amerikanska imperialismen. Han var en föregångare, en humanist, motståndare till slaveriet och han kämpade för Kubas självständighet.”